

RANKO MUNITIĆ

ČUDOVIŠTA KOJA SMO VOLELI

4

Kreativni centar

Ranko Munić
Čudovišta koja smo voleli 4

Urednik
Ljiljana Marinković

Redaktor i lektor
Violeta Babić

Dizajn
Neda Dokić

Priprema za štampu
Nebojša Mitić

Izdavač
Kreativni centar, Beograd
Gradištanska 8
Tel.: 011 / 3820 464, 3820 483, 2440 659
e-mail: info@kreativnicentar.rs
www.kreativnicentar.rs

Štampa
Grafiprof

Tiraž
1.500

ISBN 978-86-7781-735-0

Zahvaljujemo Biblioteci *Jugoslovenske kinoteke* na ustupljenim fotografijama.

CIP - Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

791.43.04
791.091:821

МУНИТИЋ, Ранко, 1943–2009
Čudovišta koja smo voleli. 4 / Ranko
Munić. - Beograd : Kreativni centar, 2010
(Beograd : Grafiprof). - 142 str. : ilustr. ;
24 cm

Tiraž 1.500.

ISBN 978-86-7781-735-0

а) Филм - Мотиви - Фантастика б) Филм -
Ликови - Чудовишта с) Књижевно дело -
Филмска адаптација
COBISS.SR-ID 174832140

RANKO MUNITIĆ

ČUDOVIŠTA

KOJA SMO VOLELI

4

Kreativni centar

SADRŽAJ

ERIK, FANTOM OPERE

Lice iza maske 7

FRAULEIN ALRAUNE

Dama koja nije imala dušu 23

FANTÔMAS IZ SNOVA

Diskretni šarm nadrealizma 45

TARZAN, KRALJ DŽUNGLE

Povratak u Eden 61

PRIJATELJ FU MANCHU

Opasnost obojena u žuto 79

GOLEM

Robot od gline 89

ANTINEA, VLADARKA ATLANTIDE

Povampireni kontinent 99

ORLACOVE RUKE

Prekrojeni čovek i estrada užasa 109

DOKTOR MABUSE

Demijurg i daimon 123

NAKAZE

Užas koji nailazi danju 139

31 ERIK, FANTOM OPERE

Senka koja je postojala – crnoromantična baština – glogov kolac i penicilin – fantaste s početka veka – žanrovski kokteli – živi leš ili gost iz zagrobnog sveta – govor kroz zidove – mrtvačka lobanja pred oltarom – otkaćeni kristalni luster – maska Crvene smrti – kako je pozorište zamenilo katedralu – ukleti zabran zveri – nebo, zemlja i pakao na novoj pozornici – crna odiseja i onirički *itinéra i re-* u zemlji zlih čuda – podzemno putešestvije – demoni pored užarenih peći – još jedan prolazak kroz ogledalo – tajna od koje nema strašnije – kad maska padne – lešina koja voli – biografija jednog opsenara – najslavnija uloga čoveka sa hiljadu lica – stara crna kuća – strava u koloru – grozni žig na obrazu – fiksno, procesno i dvolično čudovište – veštačka i živa maska – *Ne žo* što nema lica

LICE IZA MASKE

Fantom Opere je postojao. Nije to bila, kao što se dugo verovalo, vizija umetnika, praznoverica direktora, budalasta tvorba uzbuđenih mozgova onih gospođica iz baletskog ansambla, njihovih majki, razvodnica, službenika u garderobi i vratara. Da, postojao je, od krvi i mesa, mada je sebi uvek davao izgled pravog fantoma, dakle senke...

Tako 1908. godine započinje *Le Fantôme de l'Opera*, slavan i veoma ambiciozan roman Gastona Lerouxa: pokušaj, u stvari, da se crnoromantična aura „horror“ iz devetnaestog veka presadi i odneguje u duhovnoj bašti dvadesetog.

Zašto ne? Zar nije samo dvadesetak godina ranije u Engleskoj napisan *Neo-bičan slučaj dr Jekylla i g. Hyde*, a jedva pre deset, na istom mestu, legendarni *Dracula*? Nisu li veštice, vampiri i ostala drevna čudovišta lako preskočila krhku granicu koja bi stoleće velikih zanosa i maštarija trebalo da odvoji od veka elektriciteta, aviona, satelita, svetskih ratova i planetarnih medija komunikacije? Zar se nije glogov kolac održao i pored penicilina – i koje je to jato aveti raste-rao *rendgenski zrak*?

A opet, da nisu najčistiji kristali strave perom izbrušeni znatno ranije? U doba Hoffmanna, braće Grimm, Hugoa, Hauffa, Heinea, Puškina, Gogolja, Poea, sve do međaša kakvi behu *Moby Dick* i *Les chants de Maldoror*? Pa ako u međuvremenu nije ponestalo spisateljske ambicije i motiva izvučenih iz nasledne *genetske kosturnice*, neće li kasnijim *pesnicima tame* uzmanjkati ipak i silina strasti i dubina opsesija, tako gorućih kod prethodnika?

Fantaste s početka prošlog veka ništa od toga ne osveščuju do kraja, ali da osećaju i slute, svedoči upravo u Francuskoj nekoliko zgodnih inovacija: Gastona Lerouxa, Mauricea Renarda, Gustavea le Rougea, onda Allaina i Souvestrea zblizava najpre mešanje ikonografskih elemenata „horror“ i „science fiction“, onda armiranje takvoga koktela sa još dva dodatna žanrovska naboja, starinsko-melodramskim i moderno-detekcijskim, odnosno kriminalističkim. Nastaje otud hibridna vrsta *science-horror-sentimentalnog-krimića*, gde se svi obuhvaćeni sastojci krčkaju slikovito i atraktivno, no samo ponekad zanosno i monumentalno. U tom kolu Renard je najbliži čistoj naučnoj fantastici, Allain i Souvestre spektakularnom serijalu, Leroux pak ostaje veran klasičnom „horroru“. *Le Fantôme de l'Opera* poslednji je slavni domet romantičarske strave, nastao čas

pre no što će nemački pisci (Hanns Heinz Ewers, Gustav Meyrink) uroniti u struju erotski probuđenog i drevnim legendama preporođenog modela jeze.

Poslednji iz „starog crnog kluba“, izvikan poput mnogih prethodnika, Lerouxov roman ipak nije originalna nego više „izvedena“ poenta stogodišnjeg knjiškog niza, a kao premisa služi mu najbolje do čega se u svojoj sredini mogao domašiti, dakle Victor Hugo i *Notre-Dame de Paris*.

Tome odmah valja dodati da Leroux nije imitator: crpeći dubinski iz ikonografije i tipologije velikog učitelja, ume on motivima i ličnostima dati svoj vlastiti pečat. Otud prepoznatljivo, no odatle i novo u njegovom sklopu.

Nezaboravni arhetipski trojstvo što ga na stranicama *Bogorodičine crkve u Parizu* čine demijurg, krotitelj (don Claude Frollo), daimon, zver (grbavi zvonar Quasimodo) i žrtva, lepotica (Ciganka Esmeralda), sažima taj vešti sastavljač u dva dramski suprotstavljena lika: ulogu lepe žrtve namenuje mladoj pevačici Christini Daaé, a demijurga i daimona zatvara u isto telo, neopisivo nakaznog lica, ali neizmerljivo obdarena duha, u lik genijalnog muzičara, ludog zaljubljenika, sablasnog begunca od sveta i strašila nad strašilima – Erika, Fantoma pariske Opere.

Malo ko je video tu živu avet, no svi okupljeni pod kupolom ogromne Opere šapuću o Njemu, čovekolikoj krtici legendarnog zdanja:

A zaista, već nekoliko meseci u Operi se govorilo samo o tom Fantomu u crnoj odeći što kao senka šeta zgradom od vrha do dna, koji ni sa kim ne razgovara, kome niko nema hrabrosti da se obrati, koji nestaje čim ga spaziš, neznano kako i kada. Hodao je bez šuma, kao što i priliči pravom fantomu...

Redak svedok opisaoće ga sledećim rečima:

Izuzetno je mršav, pa njegovo crno odelo kao da lebdi na drvenom kosturu. Oči su mu tako udubljene da jedva razlikuješ nepomične zenice. U stvari, ne vidiš ništa sem dve velike crne rupe, kao na mrtvačkim glavama. Njegova koža, zategnuta preko kostiju kao opna bubnja, nije bela nego ružno žuta; nos je tako malen da ga ne vidiš iz profila, a odsustvo nosa strašno je za gledanje. Tri ili četiri duga smeđa pramena na čelu i iza ušiju obavljaju funkciju kose...

Zaposleni u Operi krste ga najrazličitijim nadimcima („čudna, i bleđa, i fantastična figura sa špiljama umesto očiju“, „živi leš“, „gost iz zagrobnog sveta“, „fantomska osoba“, „tiranska senka“, „čovek ili senka čoveka“...), no njegov status jeste neprikosnoven: samo njemu na raspolaganju stalno stoji posebna loža („loža broj 5, prva pored proscenijuma na levoj strani“), uprava pozorišta isplaćuje mu godišnju rentu od 240.000 franaka, po njegovoj želji ponekad se dele glavne pevačke role, on govori kroz zidove, ostaje nevidljiv, sveprisutan i, samo izuzetno, za trenutak uočljiv, no svejednako opasan i surov u kažnjavanju pro-

pusta – svemoćni čovekoliki duh koji svaku želju uslovljava neskrivenom pretnjom: *Ako želite da živimo u miru...*

Poglavlja Lerouxovog romana teku sporo, raspričano, skrećući i gubeći se u sto nevažnih, preglomaznih epizoda, opisi su bez ritma, događaji često lišeni gradacije, sukobi i dramski naboji razvodnjeni verbalnim balastom. A opet, svaki čas, iz „terora suvišnih reči“ izroni poneka sugestivna, vanserijska slika, iznenadno uoštreni znak što ostaje u sećanju i posle, putem filma, uspeva da preraste u trajnu *sliku-poruku* s bioskopskog platna.

Recimo, opis noćne bitke s Fantomom u praznoj crkvi:

Jurnuo sam. Senka je, gurnuvši vrata, već prodrla u crkvu. Ja kao da sam imao krila; senka u plaštu. Dovoljno brz, uhvatih rub plašta. Tog trena nalazili smo se senka i ja ispred velikog oltara, te su mesečevi zraci kroz veliki vitraž u apsidi padali baš pred nas. Kako nisam ispuštao plašt, senka se okrenu, plašt zavijori, a ja videh, kao što sada vas vidim, užasnu mrtvačku lobanju kako me strelja pogledom u kojem gore paklene vatre. Poverovah da imam posla sa Satanom lično, i pred tom pojavom sa one strane groba nestade moja hrabrost...

Ili scena Fantomove odmazde nad gledalištem, kada direkcija Opere uskrađuje nastup njegovoj šticićeni Christini:

Svi podigoše glave prema plafonu i pustiše strašan krik. Luster, ogromna masa lusteru klizila je, kretala se prema njima, kao po naređenju satanskog glasa. Otkršeni luster padao je sa visina gledališta, rušio se u sredinu partera, usred hiljade vriskova. Beše to užas, opšti beg...

Ili pojava Fantoma na balu pod maskama, u ponoć, na vrhuncu tradicionalnog spektakla u Operi:

Neznanac beše sav odeven u purpur, sa ogromnim šeširom i perom na mrtvačkoj glavi. Ah, baš savršena imitacija mrtvačke glave! Maske oko njega oduševljeno ga pozdraviše čestitajući mu, raspitujući se kod kog to majstora, prijatelja Plutona, beše naručio tako lepu lobanju... Ali čovek s mrtvačkom glavom, šeširom zakićenim perom i purpurnom odorom vukao je za sobom ogroman plašt od crvenog velura, čiji se oganj kraljevski rasipao parterom; na plaštu pak behu zlatnim slovima izvezene reči koje svi pročitah i glasno ponoviše: Ne dodirujte me! Ja sam Crvena smrt... Ali neko ga htede dodirnuti ... i tada iz purpurnog rukava izroni ruka kostura, surovo ščepa šaku neopreznog napasnika, a ovaj kriknu od bola i užasa, osećajući dodir kostiju, prisilni stisak Smrti koja kao da ga nikada više neće ispustiti...

Ili pak kad Christine Daaé ostavi dragana i kroz ogledalo u garderobi pređe u tajanstveno carstvo Fantomovo:

Christine se i dalje kretala prema svom odrazu, a odraz je silazio ka njoj. Dve Christine – telo i slika – konačno se dodirnuše, stopiše, a Raoul pruži ruke da obe

uhvati jednim pokretom. No, nekim čudom od kog uzdrhta, Raoul bi odbačen unazad, a lice mu udari ledeni vetar; video je ne više dve nego četiri, osam, dvadeset Christina koje su se oko njega vrtele tako lako, rugajući mu se, i tako brzo nestajale da mu ruka nijednu ne uspe dotaknuti. Sve onda opet postade nepomično. On spazi samog sebe u ogledalu. Christine beše iščezla...

I evo nas pred drugim temeljnim motivom koji Leroux preuzima od Hugoa, a to je ogromno, veličanstveno zdanje kao poprište vanserijskog događanja – ne tako nadahnuto ni produbljeno, no ipak ikonografski impresivno i dramski do detalja artikulirano, pojavljuje se ovde, umesto pariske Bogorodičine crkve jednako slavna *L'Opera de Paris*. Hram muzike zamenjuje katedralu: nije od mermera, ni približno star, ni jednako grandioznim idejama natopljen, ali je tajnovit, nesaglediv i nemerljiv u pravcima svog rasprostiranja po visini, širini i dubini. Baš Opera deli sa Fantomom kod Lerouxa rolu vodećeg junaka. Tema sablasnog neznanca i volšebnog lavirinta koji mu je brlog možda nikada neće u fantastici biti predstavljena tako slikovito i sugestivno.

Lepotica u ukletom zabranu Zveri – eto kako izgleda Christine Daaé dok za draganom Raoulom luta moćnim zdanjem:

Naša ljubav suviše je tužna na zemlji, prošetajmo je po nebu! Pogledajte kako je to ovde lako... Govoreći vukla bi ga uvis, više od oblaka, na krov ili u potkrovlje, u predivni nered rešetaka, zabavljala se njegovom vrtoglavicom dok bi pred njim trčala po krhkim vrškovima svodova, među hiljadama konopaca vezanih za čekrke i vitla, usred prave vazdušne šume motki i jarbola... A onda bi silazili na čvrsto tlo, to jest u neki siguran hodnik koji bi ih vodio do smeha, garderoba, sala za baletske vežbe... Drugom prilikom uvela bi ga u ogromnu salu svoje palate prepunu krpa, viteških kostima, kopalja, štitova i perjanica, pa bi mu predstavljala figure nepomičnih ratnika, prekrivene prašinom. A njima bi upućivala lepe reči i obećavala im da će opet videti večeri ispunjene svetlom i povorke uz pratnju muzike na oživejoj sceni... Vodila bi ga tako po celom svom carstvu, koje beše opipljivo i neizmerno i koje se protezalo na sedamnaest spratova od prizemlja do krova, carstvo naseljeno čitavom vojskom ljudi. Kretala se među njima kao narodna kraljica, ohrabivala je radove, zaustavljala se u magacinima, savetovala krojačice koje su krojile skupocene tkanine za kostime junaka. Stanovnici tog predela obavljali su sve zanate. Beše tu obućara i kujundžija. Svi su je zavoleli, jer nju su zanimala nevolje i sitne želje svakoga od njih. Poznavala je najzabitije kutke, tajno naseljene starim porodicama... Kucala bi na njihova vrata i predstavljala im Raoula kao princa koji je prost, pa bi onda njih dvoje, sedeći na nekoj crvotočnoj kulisi, slušali legende o Operi, baš kao što su nekada, u detinjstvu, slušali stare bretonske legende. Ti starci nisu se sećali ničega sem Opere. Stanovali su tu već nebrojeno godina. Nestali činovnici odavno su ih zaboravili; promene u palati njih nisu doticale; a na-

polju ... istorija Francuske prolazila je bez njihovog znanja, njih se niko više uopšte nije sećao... Jednoga dana, na pozornici, prodoše kraj podignutih vratašaca na podu. Raoul se nagnu nad tamni ponor i reče: „Proveli ste me kroz nadzemne prostore vašeg carstva, Christine ... no, o podzemnim prostorijama pričaju se čudne priče... Hoćemo li sići?“ A ona, začuvši to, zagrlj ga da bi ga sačuvala od nestanka u crnoj rupi i reče mu tiho, podrhtavajući: „Nikad! Zabranjujem vam!... Uostalom, taj predeo ne pripada meni... Sve što je pod zemljom pripada Njemu!“ Raoul se zagleda u njene oči i upita: „Znači On stanuje dole?“

Krov, nadzemne prostorije i podzemlje, tri osnovna ambijenta Lerouxove palate, jasno su njegovim opisima i opaskama junaka naznačeni kao *nebo*, *zemlja* i *pakao*: gore cveta ljubav, u sredini se odvija život smrtnika, dole zjapi demonov brlog. Nešto od višeslojnosti Hugoove katedrale kao da preživljava u spektakularnom spacijalnom modelu *Fantoma Opere*. Po toj neizmernoj kulisi, pustopoljini varki, duhova i tajni – kao na pozornici silno uvećanog srednjovekovnog mirakla – *Lepotica i zver* nam izvode još jedan čin svoje arhetipski koreografisane predstave.

Tamo dole, u ambis, do srca paukove nastambe, povešće nas pisac dvaput: najpre kroz Christininu priču i opis silaska što sledi nakon prolaska kroz ogleдалo, a onda kroz Raoulovu potragu za iščezlom draganom. Nehotice, možda, ali bez udela slučaja, nastavlja se devojčina priča na sve *crne odiseje* prošlih fikcijskih domišljanja, na onaj uvek različito isti *onirički itinéraire* kojim se spuštamo do mulja čovečanske genetske kosturnice, do jame što je spoznasmo kroz vlastita snoviđenja ili umetničke vizije, svejedno, ali uvek dole, sve dublje, do tame i grobnog muka, gde vreme stoji a prostor ne vidimo, gde čuče i čame vrebajući sve utvare i kosti što ih privremeno sa danjeg svetla i zemaljske jave oteramo... Dole, duboko, ispod svih limita, s one strane dostupnog i živom dopuštenog, do iskonske *crne rupe* što u srcu sveta i svim srcima vrste gori kao znamen tinjajućeg ništavila...

Devojčina priča nije stoga sasvim nova: u svesti i podsvesti budi ona predele od kojih nas slatka jeza očas sve obuzme, predele što umu uvek budu teško prihvatljivi, a zaumlju bliži i gotovo prirodni. Evo nas još jednom u zemlji zlih čuda i bolesnih utvara, na plovidbi za crnim runom po ponoćnim vodama groze, u društvu prokletih duša i neizvesnih sila...

Okolo mene sve beše tamno; u daljini slabo crveno svetlo obasjavalo je završetak zidina, ugao raskrsnice... A u mraku se, odjednom, jedna ruka položi na moju ... bolje rečeno, nešto koščato i ledeno uhvati me i više ne ispusti. Druga ruka obuhvati me oko pojasa i podiže... Neko me je nosio prema malom crvenom svetlu; uđosmo u svetlost i videh da sam u rukama čoveka ogrnutog velikim crnim plaštom, čije je lice prekrivala maska... Onesvestila sam se... Kad ponovo otvorih oči, još uvek smo

se nalazili u tami. Prigušena svetiljka položena na zemlju osvetljavala je šikljanje vode iz fontane. Žuboreći, voda je izlazila iz zidina i odmah nestajala pod tlom na kojem sam ležala; glava mi se nalazila na kolenu čoveka s crnom maskom, a moj ćutljivi saputnik osvežavao mi je vodom obraze s brigom, pažnjom i nežnošću koje mi se učiniše užasnije od malopredašnje otmice. Ma kako lake bile, ruke mu nisu prestajale odisati smrću... Topli dah najednom mi prođe licem, kraj crne prilike čoveka u mraku nejasno razaznah beli oblik. Crna prilika me podiže i smesti na belu formu. Radosno rzanje dopre mi do ušiju, pa prošaputah – Cezar! Konj zadržta. Napola sam ležala preko sedla, a prepoznala sam belog konja ukradenog iz konjušnice Opere... Pustih da me nosi... Oči mi se polako privikavahu na tamu, koju tu i tamo prekidahu kratki odblesci... Zaključih da se nalazimo u uskoj kružnoj galeriji i zamislih da se ona pruža ispod cele Opere. Jer Opera je i pod zemljom neizmerna. Jednom, samo jednom, sišla sam u njeno zapanjujuće podzemlje, no zaustavih se već na trećem spratu i ne smedoh dublje. A dole postoje još dva sprata gde može da stane ceo jedan grad. Bića koja videh naterашe me na bekstvo. Tamo su demoni, sasvim crni ispred kotlova; oni mašu lopatama i vilama, razgrću žar, raspiruju plamen, plaše vas otvarajući crvena ždrele peći čim se približite... E pa dok me je Cezar mirno nosio kroz noćni košmar, zapazih odjednom, daleko, vrlo daleko, crne demone pred crvenim žarom peći... S vremena na vreme ukazivali bi se i nestajali... Konačno sasvim iščezoše... Ne znam koliko je vremena proteklo, činilo mi se da kružimo, kružimo, silazimo po spirali do dna zemaljskih ambisa... Osetih vlažan vazduh i Cezar stade. Noć se rasvetlila. Okruživala nas je plavičasta svetlost. Stigli smo na obalu jezera čija se olovna voda gubila daleko, u tami ... ali je plavetnilo obasjavalo obalu i videh u blizini mali čamac, zakačen o gvozdenu kariku na keju... Naravno, znala sam da sve to postoji ispod Opere, pa pojava jezera i barke u podzemlju nije imala ničeg neprirodnog. No, pomislite na stanje u kojem sam se nalazila. Ni duše mrtvih nisu osećale veći nemir stižući do Stiksa. A Haron sigurno ne beše sumorniji ni ćutljiviji od prilike koja me prenese u barku. Brzim pokretom otpravi on Cezara, konj nestade u tami galerije, čuh samo potkovicice kako zvone po stepenicama, a onda čovek otkači barku, dohvati vesla i snažno se otisnu. Oči ispod maske nisu me napuštale; osećala sam pritisak nepomičnih zenica. Voda oko nas beše bez šuma. Klizili smo plavičastim svetlom, a onda opet utonusmo u mrak, pa brzo pristadosmo. Barka udari o kopno. Opet me je poneo na rukama. Vrisnula sam, no utihnuh zaslepljena svetlošću. Da, bleštavim svetlom usred kojeg me spusti. Ustadoh u skoku. Oko mene bio je salon koji mi se učini ukrašenim, iskićenim, ispunjenim samo cvećem, cvetovima prekrasnim i glupim zbog crvenih vrpca što su ih vezivale za korpe – onako kako ih prodaju u trgovinama s bulevara – cveće nekako odviše civilizovano, poput onog što ga obično nalazim u garderobi nakon premijere... Nasred tog čisto pariskog miomirisra sta-

1

2

3

4

- 1 Lon Chaney u filmu *The Phantom of the Opera* (1925) Ruperta Juliana
- 2 Herbert Lom kao Fantom u verziji Terencea Fishera iz 1962. godine
- 3 Nelson Eddy u glavnoj ulozi u filmu *The Phantom of the Opera* (1943) Arthura Lubina
- 4 Plakat za film *The Phantom of the Opera* Ruperta Juliana

KNJIGA 4

- 31. ERIK, FANTOM OPERE**
- 32. FRAULEIN ALRAUNE**
- 33. FANTÔMAS IZ SNOVA**
- 34. TARZAN, KRALJ DŽUNGLE**
- 35. PRIJATELJ FU MANCHU**
- 36. GOLEM**
- 37. ANTINEA, VLADARKA ATLANTIDE**
- 38. ORLACOVE RUKE**
- 39. DOKTOR MABUSE**
- 40. NAKAZE**

ISBN 978-86-7781-735-0

www.kreativnicentar.rs